
Chemické odzbrojení a Česká republika

Ladislav Středa

Dne 13. 1. 1993 byla v Paříži otevřena k podpisu Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení (dále jen Úmluva), první multi-laterální odzbrojovací dohoda poskytující možnost pro eliminaci jedné úplně kategorie zbraní hromadného ničení pod všeobecně používanou mezinárodní kontrolou. Tento dokument podepsal dne 14. 1. 1993 ministr zahraničních věcí České republiky jako první mezinárodní dokument samostatné ČR. Úmluva vstoupila v platnost 29. 4. 1997, téměř 100 let poté, kdy byla podepsána první dohoda zakazující použití dusivých a jedovatých plynů, a 180 dní po ratifikaci 65. smluvním státem.

Použití chemických látek proti člověku je známo již z dávné minulosti. Počátek chemické války – jak ji chápeme dnes (tj. vojenské použití toxických vlastností určitých chemických sloučenin proti lidem a životnímu prostředí) – je spojen s datem 22. 4. 1915, kdy Němci poprvé použili chlór jako bojovou chemickou látku proti Francouzům. Tento chemický útok si vyžádal na 5 000 obětí. V průběhu první světové války bylo použito 113 tun otravných látek, které způsobily ztráty více než 1 mil. osob a zapříčinily smrt téměř 100 tis. lidí. Po skončení první světové války byly chemické zbraně používány v dalších lokálních konfliktech – Itálií v Habeši ve 30. letech, Japonskem v Číně ve 30. letech a později i ve 40. letech, Egyptem v Jemenu v 60. letech a Irákem proti Íránu i proti vlastnímu kurdskému obyvatelstvu v průběhu irácko-iránské války v letech 1980–1988. Hromadným použitím herbicidů armádou USA ve Vietnamu v letech 1961–1973 bylo zamořeno území o ploše 58 029 km², zasaženo 1 536 tis. osob, z nichž 1 600 na účinek použitých fyto-toxických látek zemřelo bezprostředně a tisíce dalších trpí na následky dosud.

Historie jednání o zákazu chemických zbraní

Začátek snahy o likvidaci chemických zbraní je možné hledat již v 17. století, kdy historicky pravděpodobně nejstarší dokument – dvoustranná dohoda mezi Francií a Německem z roku 1675 – uvádí, že je zakázáno jakékoli použití jedů (např. otravování studní, potravin nebo zbraní). Petrohradská deklarace z roku 1868 již hovoří o tom, že „*jediný legitimní cíl, který by měly mít státy v průběhu války na zřeteli, je oslabení vojenských sil protivníka. Tento cíl by byl překročen použitím zbraní, které zbytečně zvyšují utrpení lidí vyřazených z boje nebo činí jejich smrt nevyhnutelnou.*“

Bruselská mezinárodní deklarace o zákonech a způsobech vedení války z roku 1874 měla již přímý vztah k budoucím chemickým zbraním. Zakotvila princip, podle něhož se zakazuje použití jedovatých a otravných zbraní, jakož i zbraní, střel a látek, které by způsobily nadbytečné útrapy. Tento dokument sice nebyl ratifikován a nevstoupil v platnost, stal se však podkladem pro další mírová jednání.

První mezinárodní mírová konference v Haagu v roce 1899 přijala Konvenci, týkající se zákonů a zvyklostí, platných v pozemní válce. Další Haagská mezinárodní mírová konference v roce 1907 prodloužila platnost předcházející konvence z roku 1899 a odsoudila „*používání střel, jejichž jediným cílem je šíření dusivých nebo jiných otravných plynů*“.

V roce 1919 bylo ve versailleské mírové smlouvě s Německem zakázáno použití dusivých, jedovatých a ostatních plynů. Podobný zákaz byl vyjádřen i v roce 1922 ve washing-

tonské Smlouvě o použití ponorek a škodlivých plynů, uzavřené mezi Francií, Itálií, Japonskem, Velkou Británií a Spojenými státy. Tuto smlouvu velmoci sice podepsaly, ale neratifikovaly. V článku 5 této smlouvy je uvedeno, že používání dusivých, jedovatých a jiných plynů, jakož i všech podobných kapalin, látek a přístrojů bylo právem odsouzeno všeobecným míněním civilizovaného světa a tento zákaz byl vyjádřen ve smlouvách, k nimž většina civilizovaných států přistoupila. Proto se ostatní civilizované státy vyzývají, aby se k této dohodě připojily.

Nejdůležitějším dokumentem meziválečného období však byl Protokol o zákazu válečného použití dusivých, jedovatých a jiných plynů a bakteriologických metod vedení války ze 17. 6. 1925 – tzv. Ženevský protokol. Tento protokol podepsalo při jeho otevření celkem 38 států a k 1. 1. 1989 se jeho účastníky stalo 115 států. Mnohé z nich však k němu připojily vlastní prohlášení (výhrady), v nichž si mj. vyhradily právo na odvetné použití chemických zbraní v tom případě, pokud proti nim někdo zaútočí chemickými zbraněmi.

Ženevský protokol se stal široce uznávanou normou mezinárodního práva a většina států světa dodržovala jeho závazky. Až do vstupu Úmluvy o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení v platnost zůstal jediným dokumentem, omezujícím použití chemických zbraní ve válce. Zmíněný protokol však žádným způsobem neomezuje přípravu na vedení války za použití chemických a biologických zbraní. Nedefinuje přesně předmět zákazu – chemickou zbraň. Neobsahuje ani žádná opatření ke zničení těchto zbraní a především nevytváří kontrolní systém dodržování ustanovení protokolu. Má tedy jako mezinárodní odzbrojovací dokument pouze limitovanou platnost. Tím, že nezakazuje vývoj, výrobu, jiný způsob získávání, předávání a skladování chemických či bakteriologických zbraní, ale pouze jejich použití, dovoluje vlastnit tyto zbraně pro případné odvetné úder. Ve skutečnosti tedy zakazuje pouze první použití chemických a bakteriologických zbraní.

V 1. polovině 30. let probíhala jednání s cílem dále redukovat úrovně vyzbrojení. Bylo podáno několik návrhů zakazujících vývoj a výrobu chemických zbraní v době míru a návrhů na zničení existujících zásob. Byl zřízen speciální výbor k projednání takových otázek, jako jsou definice chemických zbraní, verifikace vyhovění smlouvy a uložení sankcí v případě jejího porušení. V březnu 1933 předložila Velká Británie rozpracovaný návrh smlouvy, obsahující definici chemických zbraní, která obsahovala lakrymátory a zápalné látky. Následkem zhoršujícího se mezinárodního klimatu v Evropě a v Asii byly však tyto aktivity v lednu 1936 zastaveny.

V průběhu druhé světové války s výjimkou Japonska v Číně nebyly chemické zbraně použity. Nástup jaderných zbraní po skončení druhé světové války zcela zastínil otázky související s chemickými zbraněmi. Až válka ve Vietnamu koncem 60. let přiměla Spojené národy vrátit se opět k problematice chemického odzbrojení.

Problematika zákazu chemických a biologických zbraní byla projednávána jako samostatná otázka od roku 1968, a to v rámci Výboru 18 zemí pro odzbrojení, respektive později v rámci Konference o odzbrojení v Ženevě. Dosažení společné dohody o chemických a biologických zbraních se ukázalo značně obtížné, a proto byl zvolen dvoustupňový přístup, který jako první otázku nastínil biologické odzbrojení. Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení byla podepsána v Londýně, v Moskvě a ve Washingtonu 10. 4. 1972 a vstoupila v platnost 26. 3. 1975.

Pozornost mnohostranného jednacího fóra se pak soustředila na vypracování úmluvy o všeobecném zákazu chemických zbraní. Avšak na odzbrojovacích fórech OSN v letech 1973–1976 se v oblasti chemických zbraní nepodařilo dosáhnout pokroku. Úspěšná nebyla ani série bilaterálních jednání mezi SSSR a USA vedená koncem 70. a počátkem 80. let. Přesto jednotlivé státy nebo skupiny států předložily rozsáhlý počet pracovních dokumentů, zahrnujících návrhy konvencí. Kromě toho Valné shromáždění OSN každoročně přijímalo rezoluce, vyzývající k urychlenému uzavření příslušné komplexní a efektivní úmluvy

o zákazu chemických zbraní. V roce 1978 na 1. zvláštním zasedání Valného shromáždění OSN o odzbrojení bylo v Závěrečném dokumentu (který Valné shromáždění OSN přijalo konsenzem) jasně stanoveno, že „úplný a účinný zákaz vývoje, výroby a hromadění všech chemických zbraní a jejich zničení je jedním z nejdůležitějších odzbrojovacích opatření“.

Na mnohostranných jednáních v Ženevě se práce částečně zintenzivnila v roce 1980, kdy byla vytvořena speciální pracovní skupina pro chemické zbraně. O rok později tato skupina zformulovala návrh jednotlivých článků, které by budoucí úmluva měla obsahovat. Články se týkaly mj. definic a kritérií, ohlášení zásob a výrobních kapacit, likvidace a demontáže, kontroly dodržování přijatých závazků, jakož i provázanosti úmluvy s ostatními smlouvami a dohodami v oblasti odzbrojení.

Jedním z důležitých momentů na Konferenci o odzbrojení byl 18. duben 1984, kdy USA předložily ucelený návrh úmluvy o zákazu chemických zbraní. Tento návrh vznikl jako reakce na americký návrh, předložený v roce 1982 na Valném shromáždění OSN v New Yorku. Z amerického návrhu se pak vycházelo při dalších jednáních. Od roku 1984 se práce na Konferenci o odzbrojení zaktivizovala a byl vytvořen Výbor pro zákaz chemických zbraní s jasně vyhraněným mandátem pro tvorbu textu budoucí úmluvy. Poté, kdy USA a SSSR na ženevském summitu v listopadu 1985 potvrdily své odhodlání vystupňovat své úsilí k uzavření účinné mezinárodní smlouvy k této problematice, jednání v Ženevě dostalo nové impulzy. Další pokrok byl dosažen v roce 1987, kdy Sovětský svaz vyslovil souhlas s uvedením přesných lokalit svých zásob chemických zbraní. Ve stejném roce pak oficiálně souhlasil s inspekcí na výzvu bez práva odmítnutí s dostupem na kterékoli místo ve státě. USA také souhlasily se skončením programu výroby binární chemické munice, který byl zahájen v roce 1987.

V únoru 1988 předložil SSSR návrh na mnohostrannou výměnu údajů o vlastnictví, respektive nevlastnictví chemických zbraní a na uskutečnění mezinárodního experimentu kontroly objektů civilního chemického průmyslu. Tato myšlenka se setkala s příznivým ohlasem a celkem 23 států provedlo experimentální kontrolu v civilním chemickém průmyslu na národní úrovni z hlediska výroby chemických zbraní. Během jarního kola v roce 1989 proběhlo jejich vyhodnocení a byl zahájen proces zapracování výsledků do návrhu kontrolních opatření budoucí úmluvy. Současně také devět států (ČSSR, NDR, Itálie, Norsko, Nizozemsko, Velká Británie, SRN, Rakousko a Austrálie) zveřejnilo základní údaje o svém chemickém potenciálu. Více než 50 států dále prohlásilo, že nevlastní chemické zbraně.

Významnou úlohu v úsilí o dosažení všeobecného a úplného zákazu a likvidace chemických zbraní sehrála mezinárodní konference, která se uskutečnila ve dnech 7.–11. 1. 1989 v Paříži. Byla svolána z iniciativy francouzské vlády a zaměřila se na otázky Ženevského protokolu a na tehdy probíhající jednání o zákazu chemických zbraní. Zúčastnilo se jí 149 států, včetně 113 států tehdejších signatářů Ženevského protokolu z roku 1925. Na pařížské konferenci zazněla i výzva ke všem státům, které tak dosud neučinily, aby se připojily k Ženevskému protokolu. V průběhu této konference některé státy své výhrady k Ženevskému protokolu skutečně odvolaly. Jednání na Konferenci o odzbrojení v Ženevě o zákazu chemických zbraní skončila vypracováním textu Úmluvy o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení. Text se podařilo dokončit 6. 8. 1992 a plenární zasedání Konference o odzbrojení ho schválilo v září téhož roku.

Pro úplnost je nutné se zmínit i o tzv. aktivitách regionálního charakteru, které patřily k přechodným, částečným odzbrojovacím opatřením. Jednalo se o vytvoření zóny bez chemických zbraní ve střední Evropě za účasti delegací tehdejší ČSSR, NDR a SRN. Do roku 1989 proběhlo více než 10 kol těchto jednání, ale bez konkrétního výsledku.

Účast České republiky v procesu jednání o chemickém odzbrojení

Československo bylo originálním signatářem Ženevského protokolu. Podepsalo jej 17. 6. 1925 a ratifikovalo 16. 8. 1938 s výhradou práva na odvetné použití chemických zbraní v případě chemického útoku. Tato výhrada byla odvolána 25. 9. 1990, kdy prezident

V. Havel podepsal odvolání čs. výhrady k Ženevskému protokolu. V říjnu téhož roku byl originál dokumentu, obsahující toto odvolání, oficiálně předán francouzské straně, depozi-táři Ženevského protokolu.

V období mezi světovými válkami se v Československu připravoval program chemické obrany jako reakce na přípravu Německa na chemickou válku. Tato příprava zahrnovala nejen průmyslovou výrobu ochranných, detekčních a dekontaminačních prostředků, ale i výrobu bojových chemických látek. Obranná doktrína Československa předpokládala použití malého množství chemických zbraní, kontaminaci povrchu yperitem (rozstříkova-ného z přenosných zařízení, vozidel a železničních vagónů) a použití chemických pozem-ních min v kombinaci s ostatními obrannými prostředky. Výhledově, počínaje rokem 1938, byl předpokládán vývoj chemických dělostřeleckých granátů a leteckých bomb plněných fosgenem a dráždivými látkami.

V rámci této obranné strategie bylo v předválečném Československu vyrobeno omeze-né množství bojových chemických látek a prostředků pro jejich použití. Před začátkem druhé světové války tak mělo Československo k dispozici asi 80 tun yperitu a několik tun dráždivých látek (takových jako adamsit, chloracetofenon a difenylchlorarsin). Kromě chemických pozemních min, plněných yperitem, byly k dispozici i chemické dýmové svíčky, plněné dráždivými zneschopňujícími látkami. Avšak okupace Československa Německem 15. 3. 1939 veškeré aktivity v této oblasti ukončila.

V průběhu druhé světové války Německo odsunulo z Československa všechny chemické zbraně a odpovídající výrobní i skladovací vybavení. Žádné chemické zbraně z první a dru-hé světové války nebo z období mezi světovými válkami nebyly v Československu objeve-ny s výjimkou malých množství výcvikových látek a vybavení. To se týká jak německé okupace za druhé světové války, tak období 1968–1991, kdy byla v Československu umís-těna sovětská vojska.

Česká republika se jednání o otázkách chemického odzbrojení od samého počátku ak-tivně účastnila. Veškeré úsilí bylo zaměřeno na to, aby se Česká republika stala počáteč-ním účastníkem Úmluvy o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení. I když naše republika patřila k těm státům, které chemické zbraně po 1. 1. 1946 nevlastnily a nevlastní, byli jsme si dobře vědomi toho, že se nás bude tato Úmluva týkat zejména v oblasti chemického průmyslu.

Vzhledem k tomu, že zpočátku probíhala jednání o problematice chemických a biologic-kých zbraní společně, je nutné připomenout, že Československá socialistická republika ra-tifikovala Úmluvu o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biolo-gických) a toxinových zbraní a o jejich zničení uložením ratifikačních listin u deponitářů této úmluvy dne 30. 4. 1973. Tato úmluva vstoupila v platnost na základě svého článku XIV odstavec 3, a to dnem 26. 3. 1975. Tímto dnem vstoupila v platnost rovněž pro ČSSR (vyhláška č. 96/1975 Sb. ministra zahraničních věcí ze dne 9. července 1975 o Úmluvě o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických /biologických/ a toxinových zbraní a o jejich zničení).

Již při jednáních na Konferenci o odzbrojení v oblasti zákazu chemických zbraní v Ženevě vystupovalo Československo otevřeně a předávalo požadované údaje, nezbytné pro konečné dopracování úmluvy o zákazu chemických zbraní (podrobné údaje o čs. che-mickém potenciálu, informace o čs. prostředcích ochrany proti chemickým zbraním, se-znam expertů a laboratoří pro využití ve skupině generálního tajemníka OSN k vyšetřování případů použití chemických, bakteriologických, biologických nebo toxinových zbraní). V roce 1989 proběhla v ČSSR cvičná inspekce ve Spolku pro chemickou a hutní výrobu Ústí nad Labem, provoz Mníšek. V roce 1990 se v ČSFR uskutečnily již dvě experimentál-ní inspekce – jedna u vojenského útvaru Pardubice, druhá v chemickém závodě VCHZ Synthesia Semtín. Tyto inspekce byly provedeny v rámci ověření, zda budou opatření bu-doucí úmluvy realizovatelná v praxi, a s cílem zjistit, jaké možné obtíže se během této in-spekce vyskytnou. Dalším příspěvkem čs. delegace na Konferenci o odzbrojení byla aktivní

účast na semináři k ničení chemických zbraní, účast na všech zasedáních chemického výboru, zaujímání stanovisek k nejrůznějším otázkám, neoficiální i oficiální konzultace mezi zainteresovanými státy apod. ČSFR byla také pověřena předsednictvím jedné pracovní skupiny v rámci chemického výboru.

Poměrně důležitým národním opatřením bylo zřízení Přípravné komise čs. národního sekretariátu chemické Úmluvy již v květnu 1991, návrh koncepce její činnosti a práce v průběhu let 1991–1992. V této komisi bylo zastoupeno kolem 30 odborníků z nejrůznějších rezortů, kteří se zabývali konkrétními dopady budoucí úmluvy na podmínky ČSFR a analyzovali podmínky pro zajištění jejího plnění. Po rozdělení ČSFR byla taková komise zřízena pro Českou republiku pod gescí Ministerstva průmyslu a obchodu a pro Slovenskou republiku pod gescí Ministerstva hospodářství.

Tyto naše aktivity byly ostatními státy přijímány velmi kladně. Většina delegací ocenila otevřenost Československa, jeho dobrou vůli prezentovat všechny údaje, které mají vztah k budoucí Úmluvě o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení ještě před jejím vstupem v platnost. Významně to přispělo ke zvýšení naší prestiže na mezinárodním poli a ke zvýšení autority v oblasti jednání o zákazu těchto zbraní.

Obsah a cíle Úmluvy o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení

Tato Úmluva je vůbec první multilaterální úmluvou v historii, která zakazuje použití, výrobu, skladování a vývoj jednoho druhu zbraní hromadného ničení a současně ustanovuje nástroje kontroly dodržování těchto zákazů, včetně možnosti jejich vynucení sankcemi. Zakazuje použít ve válce jako zbraň jakoukoli chemickou látku bez ohledu na její původ a vztahuje se i na dosud neobjevené látky, které by mohly být vyrobeny v budoucnu. Zakazuje také použití látek pro potlačování nepokojů nebo herbicidů jako metody vedení války. Současně stanoví termín likvidace již vyrobených chemických zbraní a zařízení na jejich výrobu. Všechny chemické zbraně a zařízení na jejich výrobu musejí být zničeny do 10 let od vstupu Úmluvy v platnost, tj. do roku 2007. Přitom nesmí být poškozováno životní prostředí, a proto je zakázáno chemické zbraně potopit do jakéhokoli vodního zdroje, uložit do země nebo spalovat na otevřeném ohni. Likvidace zařízení na výrobu chemických zbraní musí být zahájena nejpozději za rok a likvidace vlastních chemických zbraní během dvou let po vstupu Úmluvy v platnost. Pouze ve výjimečných případech (zejména z ekonomických důvodů) může být povolena konverze těchto zařízení na zařízení pro civilní účely.

Rozhodujícím prvkem v definování oblasti Úmluvy je tzv. kritérium všeobecného účelu. Nejsou zakázány samotné chemické látky, ale určité účely, k nimž mohou být tyto látky použity. Úmluva tak definuje chemické zbraně jako jakékoli toxické chemické látky a jejich prekurzory, jejichž použití se předpokládá pro jiné účely, než připouští Úmluva, jakož i municí, prostředky nebo zařízení speciálně určené k použití toxických chemických látek. Článek VI Úmluvy specifikuje právo každého smluvního státu vyvíjet, vyrábět, jinak nabývat, přechovávat, převádět a používat toxické chemické látky a jejich prekurzory pro účely touto Úmluvou nezakázané, tj. pro:

- * průmyslové, zemědělské, výzkumné, lékařské, farmaceutické nebo další mírové účely;
- * ochranné účely, a to pro účely, které se přímo týkají ochrany před toxickými chemickými látkami a ochrany před chemickými zbraněmi;
- * vojenské účely, které nejsou spojeny s použitím chemických zbraní a které nejsou závislé na použití toxických vlastností chemických látek jako metody vedení války;
- * účely, které se týkají dodržování zákonnosti, včetně vnitrostátního potlačování nepokojů.

Každý smluvní stát musí však přijmout nezbytná opatření, která zajistí, že nakládání s toxickými chemickými látkami a s jejich prekurzory bude v souladu s Úmluvou, a objekty vztahující se k těmto látkám podrobí kontrolním opatřením.

Úmluva stanoví specifické povinnosti smluvních států, jako je zejména závazek předložit počáteční deklaraci zahrnující různé kategorie chemických zbraní a objektů pro jejich výrobu od ledna 1946 a zařízení chemického průmyslu podléhající deklaračním limitům, podrobit se inspekcím plánovaným i inspekcím na výzvu, předkládat roční deklarace o výrobě Úmluvou stanovených chemických látek a o jejich použití, kontrolovat povolené činnosti s těmito chemickými látkami, přijmout národní legislativu k provádění Úmluvy, vytvořit národní orgán pro styk s Organizací pro zákaz chemických zbraní a s ostatními smluvními státy, informovat o národních programech ochrany proti chemickým zbraním atd.

Součástí Úmluvy jsou tři přílohy – Příloha o chemických látkách, Příloha o provádění a kontrole (Kontrolní příloha) a Příloha o ochraně důvěrných informací (Důvěrnostní příloha).

Příloha o chemických látkách obsahuje tři seznamy chemických toxických látek a jejich prekurzory, rozdělené podle jejich nebezpečnosti a rozsahu jejich komerčního využití. Prekurzorem v pojetí Úmluvy je jakákoli chemicky reagující složka, která se libovolným způsobem účastní kteréhokoli stadia výroby toxické chemické látky. Zahrnuje veškeré klíčové složky binárního nebo vícesložkového systému chemických zbraní.

Seznam 1 obsahuje tři skupiny nervově paralytických látek – sarin, soman a jejich deriváty, skupinu derivátů tabunu a skupinu látek typu VX, zpuchýřující látky yperity a lewisity, dva toxiny (ricin a saxitoxin) a prekurzory nervově paralytických látek. Tyto látky byly vyvinuty především jako chemické zbraně a mají velmi málo dalších komerčních aplikací. Přesto se i s těmito látkami můžeme setkat např. při výzkumu účinných insekticidů, při výrobě farmaceutických přípravků, saxitoxinu při vyšetřování toxicity měkkýšů a ricinu při výzkumu možností jeho užití pro léčení leukemie a rakoviny jater.

Chemické látky uvedené v Seznamu 2 jsou potenciálními chemickými zbraněmi nebo jejich klíčovými prekurzory. Do tohoto seznamu jsou zařazeny tři toxické látky (amiton, perfluorisobutylen a látka BZ, tj. 3-chinuklidinyl-difenylhydroxyacetat) a značné množství prekurzorů nervově paralytických látek, yperitů, lewisitů a látky BZ. Amiton je organofosfatový pesticid, synteticky vyráběný v 50. letech, který je dnes považován za příliš toxickou látku, než aby mohl být využíván v zemědělství. Perfluorisobutylen (PFIB) vzniká jako vedlejší produkt při výrobě některých perfluorovaných polymerů (např. Teflon R) a neexistuje u něj žádná komerční aplikace. Látka BZ byla jako zneschopňující otravná látka zařazena do výzbroje některých armád, pro mírové použití je využívána v omezeném množství jako pomůcka při biologickém výzkumu a je meziproduktem při výrobě farmaceutických přípravků. Prekurzory chemických látek uvedených v Seznamu 2 jsou v některých případech používány pro komerční účely – např. při výrobě insekticidů, herbicidů, maziv, retardérů hoření, léčebných a farmaceutických přípravků, obecných aditiv (jako např. antioxidantů, stabilizátorů, antistatických přípravků), barviv a přípravků pro fotografický průmysl, prostředků pro pokovování, toaletních potřeb a epoxydových pryskyřic.

Do Seznamu 3 jsou zařazeny čtyři toxické látky (fosgen, kyanovodík, chlorkyan, chlorpikrin), sedm prekurzorů nervově paralytických látek, tři prekurzory sírových a tři prekurzory dusíkových yperitů. Fosgen byl použit jako chemická zbraň v průběhu první světové války, ale současně je široce využíván pro mírové účely jako meziprodukt při přípravě mnoha organických látek, včetně agrochemikálií. Rovněž kyanovodík a chlorkyan jsou pro svou reaktivitu důležitými meziprodukty při syntézách chemických látek. Chlorpikrin se používá ke sterilizaci půdy a k dezinfekci zrní a je meziproduktem při organické syntéze. Z prekurzorů uvedených v tomto seznamu jsou významné oxychlorid fosforitý a chlorid fosforitý pro výrobu insekticidů a jako chlorační činidla a trietanolamin, který má široké použití od výroby povrchově aktivních látek až po užití jako rozpouštědlo.

V Kontrolní příloze jsou uvedeny zásady činností pro kontrolu dodržování Úmluvy. Obsahuje obecné zásady pro provádění kontroly (jmenování inspektorů a inspekčních asistentů, výsady a imunity při inspekcích, zásady činnosti při přijetí inspekčních týmů, předinspekční činnosti a vlastní provádění inspekci), specifické kontrolní a další procedury plánované pro likvidaci chemických zbraní a objektů pro jejich výrobu, postupy pro rutinní inspekce v prů-

myslu (včetně inspekce na výzvu) a specifická opatření pro vyšetřování v případech předpokládaného použití chemických zbraní. Specifikuje deklarační povinnosti pro jednotlivé typy objektů nakládajících s chemickými látkami podle seznamů Úmluvy a Úmluvou nezakázané postupy pro nakládání s chemickými látkami. Obsahuje také specifická opatření regulující obchod s chemickými látkami uvedenými v seznamech s nečlenskými státy Úmluvy.

Současně Úmluva předpokládá, že je možné zneužití běžných zařízení pro chemickou výrobu k výrobě chemických zbraní nebo jejich prekurzorů. Proto musejí být pod kontrolou i organizace, které rozsahem a povahou výroby mají předpoklady vyrábět takové chemické látky (organizace s roční výrobou větší než 200 tun určitých organických chemických látek – UOCHL nebo větší než 30 tun určitých organických chemických látek, obsahujících ve své molekule prvky fosfor, síru nebo fluor – tzv. PSF-látky).

Pro Českou republiku, stát nevlastnící chemické zbraně, z Kontrolní přílohy vyplývají povinnosti především v částech týkajících se průmyslových zařízení. Souhrnné požadavky na průmyslové deklarace a provádění inspekci tak, jak jsou specifikovány v Kontrolní příloze, jsou uvedeny ve třech následujících tabulkách.

**Souhrnné požadavky na limity pro průmyslové deklarace
a limity na provedení inspekci podle úmluvy o zákazu chemických zbraní**

<i>Látky podle Úmluvy</i>	<i>Deklarační limit</i>	<i>Limit pro inspekce</i>	<i>Zodpovídají</i>
Seznam 2 – amiton, PFIB – látka BZ – prekurzory	100 kg 1 kg 1 t	1 t 10 kg 10 t	výrobci, zpracovatelé, spotřebitelé, dovážející a vyvážející organizace
Seznam 3	30 t	200 t	výrobci, dovážející a vyvážející organizace
UOCHL neuvedené v seznamech	200 t	200 t	výrobci
PSF-látky	30 t	200 t	výrobci

V Důvěrnostní příloze jsou uvedeny zásady pro zacházení s důvěrnými informacemi a opatření k jejich ochraně jak na úrovni národních úřadů, tak na úrovni Technického sekretariátu Organizace pro zákaz chemických zbraní. Obsahuje rovněž opatření k ochraně objektů při provádění inspekci a postupy v případě porušení nebo údajného porušení důvěrnosti.

Organizace pro zákaz chemických zbraní

K dohlížení na dodržování závazků vyplývajících z Úmluvy byla vytvořena mezinárodní Organizace pro zákaz chemických zbraní se sídlem v Haagu (*Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons – OPCW*). Tato organizace současně slouží i jako fórum pro konzultace a spolupráci mezi smluvními státy v této oblasti. Jejimi hlavními orgány jsou Konference smluvních států, Výkonná rada a Technický sekretariát. Kromě toho existuje několik dalších pomocných orgánů, jakými jsou Důvěrnostní komise, Vědecký poradní sbor a Poradní orgán pro administrativní a rozpočtové otázky.

Konference smluvních států je nejvyšším orgánem OPCW a jejími členy jsou všechny smluvní státy. Konference vykonává dozor nad ostatními orgány této organizace. Výkonná rada má 41 členů volených na období dvou let, jejichž místa jsou obsazována podle regionálního klíče. Do sféry její odpovědnosti patří zejména jednání o návrhu programu a roz-

Termíny předkládání deklarací Organizaci pro zákaz chemických zbraní

<i>Chemické látky</i>	<i>Počáteční deklarace (počet dní po vstupu Úmluvy v platnost)</i>	<i>Roční deklarace o minulých činnostech (počet dní po skončení kalendářního roku)</i>	<i>Roční deklarace o předpokládaných činnostech (počet dní před začátkem kalendářního roku)</i>	<i>Deklarace změn (počet dní před účinností změny)</i>
Seznam 1 – převod – výroba	nepředkládá se +30	+90 +90	nepředkládá se -90	-30 -180
Seznam 2 – výrobci, zpracovatelé, spotřebitelé – vývozci a dovozci	+30 +30	+90 + 90	-60 nepředkládá se	-5 nepředkládá se
Seznam 3 – výrobci	+30	+90	-60	-5
Ostatní – UOCHL a PSF-látky	+30	+90	nepředkládá se	nepředkládá se

počtu, zprávy o provádění Úmluvy a schvalování dohod o inspekčních procedurách se smluvními státy. Technický sekretariát, v jehož čele stojí generální ředitel, má dvě základní funkce – administrativní a kontrolní. Jako administrativní aparát připravuje dokumentaci pro jednání ostatních orgánů OPCW, zejména návrh programu a rozpočtu, zprávy o provádění Úmluvy, včetně průběhu a výsledků inspekci, a jménem OPCW přijímá korespondenci, související s prováděním Úmluvy. Kontrolní činnost zajišťuje verifikační divize, která vyhodnocuje odevzdané deklarace a připravuje podklady pro inspekční aktivity, a inspektorát, odpovědný za organizaci a provádění inspekci v objektech, které podléhají verifikačním povinnostem.

Smluvní státy jsou povinny provést veškerá opatření nezbytná k implementaci Úmluvy, a to především vydání své národní legislativy konzistentní s požadavky Úmluvy. Významným závazkem smluvních států je vytvoření nebo ustavení národního orgánu, který působí jako národní koordinační centrum pro efektivní styk s OPCW a s ostatními smluvními státy. Principiálním úkolem národního orgánu je shromažďovat veškeré relevantní informace o civilních i vojenských zařízeních, jejichž činnost spadá do oblasti Úmluvy, a ohlašovat Technickému sekretariátu technické a jiné údaje, podléhající verifikaci. Národní orgán působí také jako představitel smluvního státu pro mezinárodní inspekční tým v případě inspekce OPCW. Na působnosti a efektivnosti národního systému bude do značné míry záviset účinnost celkového verifikačního systému Úmluvy.

Členství v OPCW politicky vyjadřuje obecnou spoluodpovědnost za mír a bezpečnost ve světě a připravenost podílet se na eliminaci tohoto druhu zbraní hromadného ničení. Předávání informací o chemických zbrojních arzenálech i o využívání určitých chemických látek k účelům, které Úmluva nezakazuje, navíc posiluje vzájemnou důvěru států v této oblasti. Z bezpečnostního hlediska činnost OPCW posiluje bezpečnost všech smluvních států. Kromě obecného závazku smluvních států nepoužít chemickou zbraň Úmluva stanoví, že v případě ohrožení může každý smluvní stát požádat OPCW o pomoc ve formě politických i expertních konzultací, objasnění podezření z držení chemických zbraní a v případě ohrožení nebo napadení chemickými zbraněmi též o technickou pomoc a o ochranné prostředky.

Charakteristika inspekcí podle typu inspektovaných objektů

<i>Druh objektu</i>	<i>Notifikace inspekce</i>	<i>Doba trvání inspekce</i>	<i>Četnost inspekcí za rok</i>	<i>Dohoda o objektu</i>
Seznam 1	– nejpozději 72 hodin před plánovaným příjezdem do místa vstupu u počáteční inspekce; – nejpozději 24 hodin před plánovaným příjezdem do místa vstupu u následných inspekci (nejpozději 48 hodin před plánovaným příjezdem do místa inspekce).	Stanoví Technický sekretariát OPCW v závislosti na nebezpečnosti objektu pro Úmluvu.	Stanoví Technický sekretariát OPCW v závislosti na nebezpečnosti objektu pro Úmluvu.	Musí být uzavřena nejpozději 180 dnů po vstupu Úmluvy v platnost.
Seznam 2	Nejpozději 48 hodin před plánovaným příjezdem do místa inspekce (předpoklad 72 hodin před plánovaným příjezdem do místa inspekce).	Maximálně 96 hodin, pokud není vzájemně odsouhlaseno prodloužení inspekce.	Maximálně 2x za rok pro daný objekt.	Musí být dopracována během 90 dnů po ukončení počáteční inspekce, pokud se smluvní stát a Technický sekretariát nedohodnou, že dohoda není potřebná.
Seznam 3	Nejpozději 120 hodin před plánovaným příjezdem do místa inspekce.	Maximálně 24 hodin, pokud není vzájemně odsouhlaseno prodloužení inspekce.	Maximálně 2x za rok pro daný objekt.	Není nezbytná, pokud její uzavření nevyžaduje inspektovaný smluvní stát.
Ostatní chemické výrobní objekty	Nejpozději 120 hodin před plánovaným příjezdem do místa inspekce.	Maximálně 24 hodin, pokud není vzájemně odsouhlaseno jinak.	Maximálně 2x za rok pro daný objekt.	Není nezbytná, pokud její uzavření nevyžaduje inspektovaný smluvní stát.
Inspekce na výzvu (deklarované nebo nedeklarované objekty)	Nejpozději 12 hodin před plánovaným příjezdem inspekčního týmu do místa vstupu.	Maximálně 84 hodin, pokud není vzájemně odsouhlaseno prodloužení.	--	--

Současná situace v OPCW a možná rizika ohrožení cílů Úmluvy

Význam, který této Úmluvě připisuje mezinárodní společenství, odráží rychlost ratifikačních procesů i politické a zeměpisné zastoupení zemí v OPCW. Za pět let od otevření Úmluvy k podpisu v lednu 1993 ji ratifikovalo či k ní přistoupilo 121 států, včetně České republiky, přičemž dalších 47 států ji podepsalo. Mezi uvedenými 121 státy jsou dnes zastoupeny největší světové velmoci, včetně všech pěti stálých členů Rady bezpečnosti OSN (Čína, Francie, Rusko, Velká Británie, USA), další státy s nejvýznamnějším chemickým průmyslem (Japonsko, Německo), jakož i některé z nejvýznamnějších rozvojových zemí (Indie, Pákistán, Írán, Turecko atd.). Na druhé straně ji dosud nepodepsal Egypt, Irák, Libanon, Libye, Súdán, Sýrie, KLDL, SRJ (jako jediný evropský stát) a několik zemí subsaharské Afriky. Jde tedy o země, z nichž některé jsou považovány minimálně za podezřelé z držení chemických zbraní.

Vzhledem k současné členské základně OPCW se původně předpokládalo, že kromě USA a Ruské federace, původně jediných dvou známých vlastníků chemických zbraní, bude chemické zbraně deklarovat jen několik dalších států. Vlastnictví chemických zbraní však deklarovala i Indie a některé další státy a zařízení na jejich výrobu Čína, Francie, Japonsko a Velká Británie. Přítomnost starých či ponechaných chemických zbraní na svém území deklarovala Belgie, Čína, Francie, Itálie, Japonsko, Německo a Velká Británie.

Rusko vlastní přibližně 40 000 tun chemických zbraní, přičemž náklady na jejich likvidaci se odhadují ve výši 3,3–5 mld. \$. Realita současné ekonomické situace Ruska je však taková, že Rusko není samo schopno tento program financovat a nutně potřebuje zahraniční pomoc. Tato pomoc by měla činit minimálně 35–50 % předpokládaných celkových nákladů. Pomoc Rusku již poskytuje Německo, Nizozemsko, Švédsko a USA a některé další země vyjádřily svůj zájem o poskytnutí pomoci. Přitom zásoby ruských chemických zbraní již pro nejbližší budoucnost představují ohromné riziko pro životní prostředí a bezpečnost vůbec. Obavy z transportu těchto zbraní a ekologická bezpečnost vedly k rozhodnutí o výstavbě objektů na jejich likvidaci v místech jejich skladování. Federální program likvidace chemických zbraní, schválený poslanci Státní dumy 25. 4. 1997 a podepsaný prezidentem B. Jelcinem 2. 5. 1997, klade velký důraz na bezpečnostní, zdravotní a ekologické záruky. Definuje i další cíle, jako jsou renovace a výstavba inženýrských sítí, dopravní infrastruktury a rozvoj sociální struktury.

Zásoby chemických zbraní USA představují více než 30 000 tun a dalších 700 tun binárních látek. Náklady na jejich likvidaci jsou předpokládány ve výši 15–17 mld. \$. Likvidace chemických zbraní byla zahájena již v roce 1990 na atolu Johnston a v srpnu 1996 byl zahájen provoz dalšího zařízení na likvidaci chemických zbraní v Toole ve státě Utah. Přitom program likvidace ruských chemických zbraní je levnější než program likvidace amerických chemických zbraní, a to vzhledem ke skladování těchto zbraní většinou v pozemních tancích.

I přes vážné problémy s likvidací chemických zbraní Ruska a USA představují větší riziko chemické arzenály zemí, které Úmluvu nepodepsaly, a proto nespádají pod verifikační opatření. Jeden z nejrozvinutějších programů vývoje a výroby chemických zbraní v arabském světě vlastní pravděpodobně Sýrie. V roce 1993 také údajně vyvinula vlastní letecké bomby a bojové hlavice pro chemické bojové látky. Chemické zbraně jsou uskladněny ve dvou skladech v Khan Abu Shamat a v Forglus, pravděpodobně jde o yperit, sarin a látku VX.

Před válkou v Perském zálivu vlastnil Irák kapacity potřebné k výrobě yperitu a nervově paralytických látek. Veškeré známé irácké provozy na výrobu chemických zbraní byly pod dohledem OSN zničeny v roce 1994. Odborníci se však domnívají, že Irák stále skladuje látku VX a jí naplněné letecké bomby a rakety.

Poměrně velkou průmyslovou základnu na výrobu chemických zbraní má Libye. V Rábtě je rozvinuta výroba nervově paralytických otravných látek (údajně tabun a sarin) a v Tarhuně je zařízení na výrobu sulfidického yperitu.

Podle některých informací byla KLDR schopna vyrábět velká množství bojových chemických látek a odpovídající municí již koncem 80. let, přičemž její úsilí o chemické dozbrojení vyvrcholilo v letech 1990–1995. Předpokládá se, že má rozsáhlé kapacity potřebné k výrobě nervově paralytických, zpuchýřujících, dusivých a všeobecně jedovatých bojových chemických látek.

Vážné nebezpečí z hlediska použití chemických zbraní představují i nestátní extremistické skupiny, jejichž cílem je prosazování určitých skupinových zájmů formou ozbrojeného nátlaku. Technologie výroby chemických zbraní je známá, suroviny (včetně některých prekurzorů) jsou často běžné komerční produkty a mnohé z nich jsou široce používány pro průmyslové účely. Teroristické organizace by zpravidla nepoužily vojenskou chemickou municí, ale prostředky pro skryté rozptýlení některé velmi účinné toxické látky v hustě zalidněných oblastech. Nebezpečí použití chemických zbraní teroristy potvrzuje použití sari- nu náboženskou sektou Óm šinrikjó 20. 3. 1995 v tokijském metru. Při tomto teroristickém

útoky bylo zasaženo více než 5 500 osob a usmrceno 12 lidí. Stejná extremistická náboženská skupina použila sarin ve městě Matsumoto 27. 6. 1994, přičemž bylo usmrceno sedm osob a zraněno více než 200 lidí. Následně šetření policie odhalilo, že tato skupina byla schopna vybudovat kapacitu potřebnou k výrobě chemických zbraní. Nelze vyloučit, že by americké extremistické skupiny mohly japonskou sektu napodobit. Podle FBI se tato vnitrostátní hrozba v roce 1996 zdvojnásobila. Vlády několika zemí reagovaly na případ v tokijském metru schválením vlastní legislativy proti výrobě a vlastnictví chemických zbraní. Přijetí odpovídající legislativy proti hrozbě mezinárodního terorismu však zůstává i nadále velmi aktuálním úkolem.

Provádění Úmluvy v České republice v období od jejího podpisu do jejího vstupu v platnost

Pro období od podpisu Úmluvy o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení do doby jejího vstupu v platnost byla v působnosti Ministerstva průmyslu a obchodu České republiky vytvořena Přípravná komise pro zákaz chemických zbraní. Jejím úkolem bylo připravit aplikaci ustanovení této Úmluvy do českého právního řádu, zajistit proces její ratifikace Parlamentem a podpis prezidenta republiky. Na základě usnesení české vlády byl s účinností od 1. 11. 1995 zřízen v rámci Ministerstva průmyslu a obchodu Úřad pro kontrolu zákazu chemických zbraní, jehož úkolem je koordinace veškerých opatření vyplývajících ze zmíněné Úmluvy pro Českou republiku.

Legislativní opatření

Česká republika uložila ratifikační listiny k Úmluvě u depozitáře v New Yorku dne 6. 3. 1996 jako 48. smluvní stát Úmluvy. Současně plně zajistila její implementaci do českého právního řádu:

* Ve Sbírce zákonů České republiky byl dne 26. 2. 1997 uveřejněn zákon č. 19/1997 Sb., o některých opatřeních souvisejících se zákazem chemických zbraní, s platností od 26. 2. 1997.

* Vyhláška Ministerstva průmyslu a obchodu č. 50/1997 Sb., kterou se provádí zákon č. 19/1997 Sb. a která zejména uvádí seznamy chemických látek podléhajících kontrolnímu režimu Úmluvy, má účinnost od 1. 4. 1997.

* Metodický pokyn Ministerstva průmyslu a obchodu k vyhlášce č. 50/1997 Sb. ze dne 1. 4. 1997 zpřesňuje povinnosti vedení evidence stanovených látek.

* Vstup Úmluvy v platnost je zveřejněn ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí (o sjednání Úmluvy o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení) ze dne 2. 5. 1997 pod číslem 94/1997 Sb.

* Ve Sbírce zákonů České republiky byl dne 24. 1. 1997 zveřejněn zákon č. 21/1997 Sb., o kontrole vývozu a dovozu zboží a technologií podléhajících mezinárodním kontrolním režimům.

* Vyhláška Ministerstva průmyslu a obchodu č. 43/1997 Sb., kterou se provádí zákon č. 21/1997 Sb., o kontrole vývozu a dovozu zboží a technologií podléhajících mezinárodním kontrolním režimům, vyšla dne 14. 3. 1997 a nabyla účinnosti dnem vydání.

Zajištění všech závazků vyplývajících z Úmluvy je nutné zákonnou úpravou i s ohledem na článek 26 Listiny základních práv a svobod, neboť podmínky a omezení výkonu určitých povolání nebo činností, kterých se aplikace Úmluvy týká, může stanovit jen zákon. Zákonná úprava plnění závazků vyplývajících z Úmluvy v České republice vyžaduje zejména:

1) Zákaz vývoje, výroby, držení, použití a nakládání s chemickými zbraněmi, jakož i zákaz jejich dovozu a tranzitu.

2) Uložení povinností fyzickým a právnickým osobám, souvisejících s nakládáním s toxickými chemickými látkami a s jejich prekurzory, zneužitelnými k porušování zákazu chemických zbraní, zejména:

* nakládání se stanovenými látkami (látky uvedené v Seznamu 1, 2 a 3) jen za podmínek stanovených zákonem a jen k průmyslovým, zemědělským, výzkumným, zdravotnickým, farmaceutickým a dalším mírovým účelům a k ochranným účelům, které se přímo týkají ochrany před chemickými zbraněmi;

* nakládání s vysoce nebezpečnými látkami (látky uvedené v Seznamu 1) pouze na základě licence udělené Ministerstvem průmyslu a obchodu;

* ohlašování způsobu nakládání se stanovenými látkami – do 31. ledna za uplynulý kalendářní rok a do 31. srpna předpokládané údaje pro následující kalendářní rok;

* vedení evidence stanovených látek v souladu s vyhláškou č. 50/1997 Sb. a s metodickým pokynem Ministerstva průmyslu a obchodu, a to do pěti let od ukončení nakládání se stanovenými látkami;

* udělení licence při vývozu a dovozu stanovených látek;

* možnosti provedení kontrol u všech fyzických či právnických osob, které jakkoli nakládají se stanovenými látkami nebo u nichž je důvodné podezření, že s takovými látkami nakládají;

* možnosti při prováděných kontrolách pořízení fotodokumentace zařízení sloužícího k výrobě, zpracování a spotřebě stanovených látek, místa pro jejich skladování a místa, v nichž je s nimi manipulováno;

* vytvoření podmínek pro pravidelné inspekce v deklarovaných podnicích a organizacích, které nakládají se stanovenými chemickými látkami;

* zpřístupnění veškerých dokladů vztahujících se ke kontrole mezinárodním inspektorem, umožnění prohlídky provozů, odběru vzorků a případné pořízení dokumentace;

* vytvoření předpokladů pro inspekci na výzvu při podezření z nedodržování závazků vyplývajících z Úmluvy.

Přijetí těchto legislativních opatření a jejich důsledné uplatňování je základním předpokladem úspěšné implementace Úmluvy v České republice.

Kontrola dovozu a vývozu

Podmínky pro dovoz a vývoz kontrolovaného zboží a technologií podléhajících mezinárodním kontrolním režimům jsou upraveny výše uvedeným zákonem č. 21/1997 Sb. Tento zákon reaguje na společnou legislativu zemí Evropské unie, zejména na nařízení Rady č. 3381/94 o kontrole vývozu zboží dvojího užití ve znění č. 837/95, čímž vytváří dobré předpoklady pro jejich přímou aplikaci v případě očekávaného vstupu České republiky do Evropské unie. Vychází z dosavadních zkušeností při uplatňování licenčních režimů v České republice a přihlíží i k některým národním specifikům.

Zákon č. 21/1997 Sb., který nahradil zbytečně přísný a administrativně náročný systém kontroly dovozu a vývozu, zakotvený v zákoně č. 547/1990 Sb., podstatně zjednodušuje licenční procedury hlavně při dovozu kontrolovaného zboží a technologie do České republiky a při nakládání s nimi ve smyslu jejich dalšího prodeje na našem území. Kromě původních individuálních povolení k dovozu nebo vývozu jsou zaváděny nové formy licencí, které zjednodušují licenční řízení a obchodní styk u vybraných druhů zboží a technologií, tzv. otevřené individuální a všeobecné licence. Otevřená individuální licence je písemné rozhodnutí, které umožňuje konkrétnímu vývozci nebo dovozci vyvážet či dovážet kontrolované zboží stejného charakteru v opakujících se dodávkách. Všeobecná licence umožňuje předem neurčenému dovozci za přesně vymezených podmínek dovézt kontrolované zboží bez nutnosti žádat ministerstvo o licenci.

Zmíněný zákon zároveň zavádí nové prvky zpřísňující kontroly vývozu. Zvýrazňuje se prvotní odpovědnost vývozce za kontrolu užití vyváženého zboží. Pokud vývozce ví nebo má podezření, že jakékoli zboží určené k vývozu by mohlo být použito k šíření zbraní hromadného ničení, je povinen požádat o vývozní licenci, i když toto zboží není jmenovitě uvedeno v seznamech kontrolovaného zboží. Firma, zabývající se obchodem s kontrolova-

ným zbožím, se nemůže spoléhat pouze na stát a na státní orgány, zda po posouzení dostupných informací vyplývajících ze žádosti o licenci bude příslušný vývoz povolen či nepovolen. Ze zákona je povinna sama si ověřit skutečné použití vyváženého zboží, zdali nemá sloužit k vývoji, výrobě, skladování a šíření zbraní hromadného ničení či řízených střel schopných takové zbraně nést. U takto citlivého zboží a zejména ve vztahu k určitým teritoriím, která jsou spojována s některými aktivitami prokazujícími snahu získat jaderné, chemické či biologické zbraně, se český vývozce nemůže dívat pouze na obchodní stránku věci (tj. na výhodnost nabízeného kontraktu), ale zároveň musí garantovat, že skutečnou dodávkou nedojde k poškození zahraničněpolitických či bezpečnostních zájmů našeho státu. Podcenění této stránky může vést nejen ke ztrátě dobrého jména, ale i k administrativním sankcím nebo k trestnímu stíhání odpovědných osob podle ustanovení trestního zákona. Jde o tzv. princip catch-all-clause, zavedený již v mnoha zemích a zakotvený i v Nařízeních Rady Evropské unie o kontrole vývozu zboží dvojího užití č. 3381/1994 ve znění č. 837/1995, která jsou plně závazná a přímo aplikovatelná ve všech členských státech Evropské unie. U vývozu se dále zavádí možnost předběžného souhlasu, respektive povinnost požádat o něj. Je v zájmu vývozce, aby se tímto způsobem informoval již na samém začátku obchodních kontaktů, zda mu případný vývoz bude povolen, a v negativním případě může tak eliminovat zbytečné náklady. Je rovněž v zájmu státu, aby vývozce byl v některých případech povinen požádat o předběžný souhlas s jednáním a ministerstvo mohlo včas zabránit nežádoucím aktivitám českých firem.

Výše zmíněný zákon je zaměřen hlavně na problematiku vývozních kontrol, ale podnikatelům ukládá řadu povinností i v případě dovozu kontrolovaných položek. Cílem je zamezit nekontrolovanému zneužití dovezeného zboží v tuzemsku nebo v zahraničí v případě jeho následného vývozu.

Povolovací místem pro dovoz/vývoz kontrolovaného zboží je Licenční správa Ministerstva průmyslu a obchodu České republiky. Vývozce je oprávněn vyvézt a dovozce dovézt kontrolované zboží jen za základě licence, v rozsahu a za podmínek stanovených v povolení ministerstva. Platná povolení vydaná podle předpisů se považují za licence podle zákona. Ministerstvo vydá dovozci před dovozem kontrolovaného zboží spolu s licencí i tzv. dovozní certifikát (*Import Certificate*) v tom případě, pokud o něj požádá zahraniční dodavatel. Dovozní certifikát obsahuje údaje shodné s dovozní licencí. Po uskutečnění dovozu celní úřad potvrdí dovozci doklad o ověření dodávky, jestliže tento doklad bude zahraniční dodavatel vyžadovat.

Nově zavedená právní úprava týkající se vývozních kontrol představuje komplexní právní normu, která je plně srovnatelná s právní úpravou Evropské unie. Umožňuje účinně hájit celospolečenské zájmy v této citlivé oblasti, aniž by bez důvodu omezovala podnikatelské aktivity našich výrobců a prodejců kontrolovaného zboží.

Další aktivity České republiky při přípravě implementace Úmluvy

Již před vstupem Úmluvy v platnost se Česká republika kromě nezbytných legislativních opatření přihlásila k řadě aktivit, které zajišťovala pro potřebu OPCW. Současně bylo značné úsilí věnováno také přípravě vnitřních národních opatření nezbytných k tomu, aby po vstupu Úmluvy v platnost byly vytvořeny podmínky pro její úspěšnou implementaci.

V roce 1994 byl v České republice uspořádán regionální seminář k otázkám implementace Úmluvy smluvními státy, kterého se zúčastnilo více než 60 účastníků ze 17 zemí a Přípravného technického sekretariátu OPCW. Tento seminář byl zaměřen především na řešení otázek vypracování národní legislativy v procesu chemického odzbrojení, na informovanost organizací chemického průmyslu pro potřebu zpracování počátečních deklarací a na přípravu na přijetí mezinárodních inspekčních týmů.

První organizací v České republice, která se začala zabývat problémy analytiky vysoce toxických chemických látek v rámci mezinárodní koncepce chemického odzbrojení, byl

Výzkumný ústav organických syntéz v Pardubicích. První aktivity jsou datovány již od roku 1990, kdy analytické oddělení VÚOS participovalo na úvodních okružních testech (tzv. Round-Robin testech). Od roku 1991 se VÚOS zúčastnil šesti srovnávacích testů analytických laboratoří, při nichž prezentoval svou odbornou i technickou připravenost při řešení analytických otázek pro potřebu OPCW.

Pro zdárné zabezpečení inspekčních procedur je od roku 1993 vytvářena Centrální analytická databáze OPCW, která je tvořena analytickými daty chemických látek podle Úmluvy. Do této databáze od počátku aktivně přispívá i Česká republika.

Několik firem předalo své nabídky na dodávky vybavení inspektorů. Firma Oritest Praha nabídla soupravy pro stanovení toxických látek a firma BOIS Brno ochranné rukavice. Obě nabídky byly zařazeny do výbavy mezinárodních inspekčních týmů.

Nejvýznamnější aktivitou ve prospěch OPCW bylo zabezpečení jedné etapy výcviku mezinárodních inspektorů v Synthesia Pardubice, a. s., ve dnech 17.–24. 5. 1997. Tento výcvik byl zaměřen na přípravu chemických technologů, chemických logistiků a analytických chemiků v zařízení vyrábějícím látku uvedenou v Seznamu 2 (modelově) a v Seznamu 3 (výroba fosgeny). Součástí výcviku bylo i prověření činnosti národního orgánu z hlediska činnosti v místě vstupu a výstupu inspekčního týmu (přednostní pasové a celní odbavení, kontrola inspekčních mandátů a inspekčního vybavení), funkce doprovodného týmu v průběhu inspekce a práce analytických laboratoří. Výcviku se zúčastnilo 29 kandidátů na inspektory z 22 zemí světa a dva pracovníci Technického sekretariátu. Celý výcvik přinesl cenné zkušenosti jak pro kandidáty na inspektory, tak i pro pracovníky národního orgánu a inspektovaného podniku.

Při přípravě podmínek pro úspěšnou implementaci Úmluvy v České republice věnovala Přípravná komise pro zákaz chemických zbraní České republiky v období od podpisu Úmluvy do jejího vstupu v platnost značnou pozornost problematice přípravy a zpracování počáteční deklarace. Vzhledem k tomu, že počáteční deklarace vyžaduje hlášení aktivit již od roku 1946, byla nutná i úzká součinnost s pracovníky Slovenské republiky. Při přípravě počáteční deklarace se vycházelo z předpokladu, že Česká republika sice nemá chemické zbraně ani zařízení na jejich výrobu, ale že deklaračním a následně též verifikačním povinnostem bude podléhat značná část podniků chemického i farmaceutického průmyslu, které nakládají s chemickými látkami uvedenými v seznamech Úmluvy, a chemických podniků, vyrábějících určité organické chemické látky a PSF-látky.

Na základě těchto skutečností bylo v součinnosti s ostatními rezorty státní správy osloveno více než 2 000 výrobních a obchodních organizací České republiky, které by mohly být Úmluvou dotčeny. Pozitivní odpověď předalo 143 organizací, jimž byly zaslány podrobnější informace o ustanoveních Úmluvy, a bylo zjišťováno, ve kterém oboru se ustanovení Úmluvy dané organizace dotýkají. Pro tyto organizace byl rovněž zpracován program školení, kde byly podrobně informovány o povinnostech, které pro ně vyplývají z Úmluvy, z navazujícího zákona a z prováděcí vyhlášky.

Současný stav českého chemického a farmaceutického průmyslu

Charakteristika

Jak již bylo zdůrazněno výše, jsou to právě podniky chemického a farmaceutického průmyslu, které v České republice podléhají do značné míry deklaračním a následně též kontrolním opatřením Úmluvy. Chemický a farmaceutický průmysl patří k rozhodujícím v rámci zpracovatelského průmyslu České republiky. V roce 1997 se v objemu tržeb zpracovatelského průmyslu zařadil na páté místo za výrobu kovů a kovodělných výrobků, průmysl potravin a pochutin, výrobu dopravních prostředků a výrobu strojů a zařízení. Svými výrobky toto subodvětví saturuje všechny rozhodující oblasti naší ekonomiky, tj. vedle samotného průmyslu též stavebnictví, zemědělství, dopravu, potřeby obyvatelstva, potřeby pro využití volného času apod.

Hlavními produkty českého chemického a farmaceutického průmyslu jsou základní anorganické a organické látky, technické plyny, barviva a pigmenty, průmyslová hnojiva, základní petrochemické produkty – olefiny, aromáty, plastické hmoty v primární formě, syntetické kaučuky, syntetické pryskyřice, pesticidy a další agrochemikálie, léčiva, nátěrové hmoty, laky, tiskařské barvy, tmely, mýdla, saponáty, kosmetické přípravky, výbušniny, lepidla, fotovýrobky a chemická vlákna.

V souladu s Odvětvovou klasifikací ekonomických činností (OKEČ) a se Standardní klasifikací produkce (SKP), které odpovídají NACE Rev. 1, se toto subodvětví člení na sedm oborů.

- 241 Výroba základních chemických látek
- 242 Výroba pesticidů, agrochemikálií
- 243 Výroba nátěrových hmot
- 244 Výroba léčiv a jiných produktů
- 245 Výroba čistících a kosmetických přípravků
- 246 Výroba ostatních chemických produktů
- 247 Výroba chemických vláken

Z celkového objemu tržeb v roce 1997 zajišťoval 63,2 % obor 241. Tento objem připadl na výrobu petrochemických výrobků (etylen, propylen, primární plasty), základní anorganické produkty a pigmenty (kyseliny, hydroxidy, chlor, amoniak, titanová běloba apod.), průmyslová hnojiva a organické látky, které navazují na petrochemickou a koksochemickou výrobu (např. kyselina akrylová a akryláty či anilin). Na druhém místě v objemu tržeb figuruje farmaceutický průmysl (13,2 %), následovaný výrobou čistících a kosmetických přípravků (9,9 %) a výrobou chemických specialit (6,2 %).

Podle provedené analýzy působilo koncem roku 1996 v tomto subodvětví 260 organizací. Na realizovaných tržbách a na vytvořené přidané hodnotě se rozhodujícím způsobem podílejí střední a velké podniky s více než 250 pracovníky; z toho podíl podniků s více než 1000 pracovníků činí na tržbách 62,3 % a podíl podniků o velikosti 250–999 pracovníků 21,6 %. Jde o trend, který je obvyklý ve většině průmyslově vyspělých zemích světa.

Vývoj tržeb subodvětví za prodej vlastních výrobků a služeb v b.c. a s.c. v letech 1993–1997 s předpokladem pro rok 1998 charakterizuje následující tabulka.

Tržby za prodej vlastních výrobků a služeb v letech 1993–1998 (v mil. Kč)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Tržby za prodej vlastních V a S (b.c.)	96 466	100 652	116 459	85 428	96 520	105 600
Tržby za prodej vlastních V a S (s.c.)	99 436	100 652	99 368	74 683	81 684	85 000
Meziroční index ve s.c.	x	101,2	98,7	75,2	109,4	104,1
Kumulovaný index ve s.c.	100,0	101,2	99,9	75,1	82,1	85,5

Vývoj ukazatele tržeb za prodej vlastních výrobků a služeb a následně též dalších produkčních i finančních ukazatelů je výrazně ovlivněn organizační změnou provedenou k 1. 1. 1996, kdy do agregace 24 již není započítáno rafinerské zpracování ropy (je vedeno v OKEČ 23). Vcelku je však zřejmé, že toto subodvětví zaznamenává v posledních čtyřech letech solidní nárůst objemu tržeb (ve s.c.) v rozmezí 5–10 % ročně. Dosavadní vývoj v roce 1998 (jsou zatím známy údaje za 1–5/1998) naznačuje, že se toto tempo mírně zpomalilo na 4,2 % (ve s.c.).

Zahraněční obchod

Vývoj v posledních třech letech naznačuje, že negativní saldo tohoto subodvětví neustále roste. V roce 1997 již překročilo 40,8 mld. Kč a na záporné bilanci celého zahraničního obchodu České republiky se podílelo plnými 29 %. Za nepříznivý jev je nutné považovat, že největší měrou se na záporném saldu podílejí výrobní skupiny 244 a 246 (tj. převážně sofistikované výrobky s vysokou přidanou hodnotou) a že ani v jedné ze sedmi sledovaných skupin nebylo dosaženo kladného salda.

Největší obrát, ale i záporné saldo v subodvětví 24 měla v roce 1997 Česká republika se SRN, a to 35,5 mld. Kč, respektive 9,1 mld. Kč. S většinou členských států Evropské unie máme záporné saldo, se Slovenskem rovněž, ale proti předchozím létům se jeho objem snížil. Vysoké kladné saldo měla Česká republika v roce 1997 pouze s jedním státem, a to s Polskem (+ 4 mld. Kč), a mírně aktivní bilanci (+ 200 mil. Kč) také s Maďarskem.

Mezinárodní srovnání a konkurence

Jak bylo již výše uvedeno, pozice subodvětví na domácím trhu se v posledních letech mírně zhoršila a vysokou tuzemskou poptávkou je Česká republika nucena krýt rostoucími dovozy. Srovnání českého a evropského chemického průmyslu (především Evropské unie) naznačuje, že v ostrém konkurenčním prostředí musí toto subodvětví čelit řadě komparativních i absolutních nevýhod a rychle se bude muset vyrovnat s některými obecnými problémy. Např. jde o zvýšení výkonnosti a produktivity, o efektivnější využití technologického potenciálu, o pružnější uspokojování potřeb zákazníků či o racionálnější využití lidských zdrojů a informací. K přednostem naopak patří akumulovaný intelektuální potenciál a schopnost flexibilně koordinovat produkční dovednosti nebo dílčí integrace navazujících technologií.

Podle údajů Rady evropského chemického průmyslu (CEFIC) světová produkce chemikálií v roce 1996 dosáhla 1 116 mld. ECU, z toho na Evropskou unii připadlo 33 % (365 mld. ECU), na ostatní západní Evropu 2 %, na střední a východní Evropu jen 4 %. Pozici České republiky lze doložit i tím, že v žebříčku členských států Evropské unie bychom nyní figurovali na posledním místě po boku Řecka (v roce 1996 výroba za 3 025 mil. ECU), ale až za Portugalskem. Také naše největší chemické firmy se nemožou ani zdaleka srovnávat s nadnárodními chemickými korporacemi. Např. tržby koncernu BASF (SRN) v roce 1997 dosáhly téměř 32,2 mld. \$ (tj. kolem 100 mld. Kč), zatímco v Chemopetrolu, a. s., jen 17,8 mld. Kč.

Příznivější je naše pozice při srovnání se zeměmi CEFTA, kde naše exporty subodvětví 24 byly v prvním pololetí roku 1997 skoro na úrovni Polska (to dosáhlo exportu 383 516 tis. ECU) a byly o téměř 60 mil. ECU vyšší než v případě Maďarska (310 505 tis. ECU).

Implementace Úmluvy v České republice po jejím vstupu v platnost

Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění a použití chemických zbraní a jejich zničení vstoupila v platnost 29. 4. 1997. I v období po jejím vstupu v platnost Česká republika aktivně plní veškeré úkoly ve směru k OPCW a dosud splnila všechny závazky, vyplývající z ustanovení Úmluvy:

- * předložila počáteční deklaraci České republiky, deklaraci o minulých činnostech za rok 1997 a o předpokládaných činnostech v roce 1999;

- * notifikovala ustanovení národního Úřadu pro kontrolu zákazu chemických zbraní České republiky (dále jen Úřadu);

- * notifikovala místo vstupu pro inspekční týmy (letišťe Praha – Ruzyně);

- * notifikovala stálé číslo diplomatického povolení pro přijetí leteckých speciálů;

- * notifikovala nabídku pomoci České republiky OPCW podle článku X Úmluvy;

- * informovala Technický sekretariát o programech obranného výzkumu.

Česká republika byla zvolena na období dvou let od května 1998 do května 2000 členem Výkonné rady OPCW. V rámci Technického sekretariátu je zastoupena dvěma pracovníky a devíti inspektory. Pracovník národního Úřadu je členem Důvěrnostní komise OPCW a zástupce Ministerstva financí členem administrativní komise. Česká republika navrhla dva specialisty do Vědeckého poradního sboru generálního ředitele OPCW a čtyři experty pro předpokládané použití chemických zbraní.

Deklarační aktivity

Na základě podkladů od rezortů, podniků chemického a farmaceutického průmyslu i dalších organizací byla zpracována počáteční deklarace za Českou republiku, kterou zastupitelský úřad v Haagu předal OPCW dne 4. 6. 1997. Podle této deklarace naše republika:

* *neměla a nemá:*

- chemické zbraně a zařízení pro jejich výrobu,
- staré chemické zbraně,
- ponechané chemické zbraně,
- chemické látky uvedené v Seznamu 1 (vysoce nebezpečné látky) a zařízení vztahující se k těmto látkám, které by podléhaly deklaračním povinnostem;

* *má:*

- chemické látky uvedené v Seznamu 2 (nebezpečné látky) a zařízení vztahující se k těmto látkám,
- chemické látky uvedené v Seznamu 3 (méně nebezpečné látky) a zařízení vztahující se k těmto látkám,
- ostatní výrobní zařízení na výrobu určitých organických chemických látek a PSF-látek,
- látky pro potlačování nepokojů, používané v rezortech Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti.

V části počáteční deklarace, týkající se stanovených chemických látek a určitých organických chemických látek, Česká republika vykazala dva podniky, jejichž činnost vyžaduje deklaraci pro chemické látky uvedené v Seznamu 2, dva podniky, vyrábějící chemické látky uvedené v Seznamu 3 nad deklarační limit, 14 podniků (119 provozů) vyrábějících určité organické chemické látky a pět podniků (18 provozů) vyrábějících PSF-látky.

Inspekční procedury, kontrolní činnost, školení a výcvik specialistů

Z dosud předaných deklarácí a ustanovení Úmluvy k verifikaci vyplývá, že systematické kontrole inspektorátu OPCW podléhá v České republice v současné době 95 objektů:

- * 2 podniky (3 provozů) vyrábějící méně nebezpečné látky (Seznam 3),
- * 14 podniků (78 provozů) vyrábějících určité organické chemické látky,
- * 2 podniky (14 provozů) vyrábějících PSF-látky.

Další objekty podléhají národním kontrolním opatřením ve smyslu zákona č. 19/1997 Sb.

K zabezpečení přijetí mezinárodních inspekcí Úřad pro kontrolu zákazu chemických zbraní v součinnosti s ostatními rezorty státní správy vytváří systém, který zahrnuje:

- * přijetí notifikace a vyrozumění (nepřetržitá pohotovost),
- * zajištění činností v místě vstupu a v místě výstupu (pasové a celní odbavení inspekčního týmu, kontrola inspekčního vybavení),
- * opatření k přijetí leteckého speciálu,
- * vlastní přípravu objektů pro provádění mezinárodních inspekcí (zpracování potřebné dokumentace, jmenování a příprava členů doprovodných týmů),
- * organizační, administrativní a technické zajištění inspekcí.

Inspekční tým OPCW bude pro kontroly objektů typických pro Českou republiku tvořen až osmi inspektory. Pro zabezpečení mezinárodních inspekcí je nezbytné zřídit národní doprovodné týmy o stejném počtu osob. Předpokládá se, že doprovodný tým bude tvořen 3–4

pracovníky Úřadu (vedoucí týmu, jeho zástupce, specialista podle typu prováděné inspekce, logistik), 2–3 pracovníky inspektovaného objektu a dvěma experty.

Ministerstvo průmyslu a obchodu, které vykonává působnost Úřadu, je ve smyslu § 1 zákona č. 19/1997 Sb. pověřeno výkonem státní správy a kontrolou v této oblasti. Při výkonu funkce státního dozoru se předpokládají kontroly nejméně 1x ročně u deklarovaných organizací. U nedeklarovaných organizací bude vlastní kontrolní činnost zaměřena především na organizace, které nakládají s vysoce nebezpečnými látkami (látky uvedené v Seznamu 1), a u organizací, které dovážejí látky uvedené v Seznamu 2 a 3. I když Česká republika nemá zařízení chemických látek uvedených v Seznamu 1, jež by podléhala deklaračním povinnostem, má několik především výzkumných zařízení, která s těmito látkami nakládají.

Značná pozornost je věnována školení a výcviku v rámci Úmluvy. Tato školení jsou prováděna jednak pro organizace, které deklarují své aktivity a mohou být předmětem mezinárodních inspekci, tak i pro organizace, které podléhají národnímu kontrolnímu režimu. Školení organizací, podléhajících mezinárodním inspekci, se zaměřuje především na otázky zpřesňování údajů deklarací (počátečních, o předpokládaných činnostech a o minulých činnostech), na přípravu dokumentace pro provedení inspekci (předinspekční instruktaž, provozní dokumentace, dohody o objektu), jakož i na organizační a logistické zabezpečení inspekci (ubytování, stravování, zdravotnické zabezpečení, vyčlenění místností pro jednání, skladování materiálu, laboratoře pro provádění analýz, prostředky spojení atd.). Speciální školení jsou prováděna pro organizace nakládající s chemickými látkami uvedenými v Seznamu 1, které jsou držiteli licencí udělených Úřadem.

Pozornost je věnována rovněž přípravě expertů a členů doprovodných týmů pro potřebu zabezpečení mezinárodních inspekci. K tomu je organizován speciální výcvik, při němž kromě teoretické přípravy bude prováděna i nezbytná praktická příprava v používání ochranných prostředků, prostředků pro detekci toxických látek a jejich dekontaminaci, včetně náviku přijetí mezinárodních inspekci v podniku chemického průmyslu.

Informační systém Úřadu pro kontrolu zákazu chemických zbraní

Významnou roli při implementaci Úmluvy v České republice sehraává informační systém Úřadu pro kontrolu zákazu chemických zbraní. Celá agenda zajišťování problematiky Úřadu je velmi rozsáhlá. Představuje desetitisíce stran dokumentů v anglickém, českém a výjimečně ruském jazyce. Částečně jde o textové materiály (pracovní materiály, dokumenty z konferencí či z jednání Výkonné rady a další podklady), zčásti jsou vytvářeny databázové soubory týkající se různých oblastí (personální databáze, obsahující seznam expertů a inspektorů, a další technické databáze, jako jsou databáze chemických látek podle Úmluvy, prostředků ochrany před chemickými zbraněmi, dotčených organizací, informací o vývozu a dovozu chemických látek atd.). K tomu je na Úřadu vytvářen komplexní informační i archivační systém, umožňující dostupnost veškerých informací pro pracovníky Úřadu a neutajovaných informací též pro organizace mimo Ministerstvo průmyslu a obchodu.

Dalším úkolem je vytvoření elektronického informačního systému pro přenos informací v České republice, a to mezi organizacemi chemického a farmaceutického průmyslu a Úřadem, návazně mezi Úřadem a OPCW, popřípadě s dalšími smluvními státy. To představuje jak vybudování celého systému při respektování požadavku na ochranu důvěrných informací, tak jeho softwarové vybavení a otestování.

Ochraně důvěrných informací je věnována prioritní pozornost vycházející z dokumentu Politika Organizace pro zákaz chemických zbraní v otázce důvěrnosti. Z tohoto dokumentu vycházejí vlastní dokumenty Úřadu – Politika Úřadu pro zákaz chemických zbraní v otázce důvěrnosti a Bezpečnostní směrnice Úřadu. K aplikaci stupňů utajení používaných v OPCW byl podle právního řádu České republiky doplněn Seznam utajovaných skutečností v působnosti Ministerstva průmyslu a obchodu tak, že nejvyššímu

stupni utajení v OPCW (HIGHLY PROTECTED) odpovídá v České republice stupeň VYHRAZENĚ.

Na internetových stránkách Ministerstva průmyslu a obchodu byly uvedeny v českém a anglickém jazyce základní informace o implementaci Úmluvy v České republice a o Úřadu (<http://www.mpo.cz>). V anglickém jazyce bylo totéž uvedeno na internetové stránce Technického sekretariátu OPCW v Haagu (<http://www.opcw.nl>).

Pomoc Organizaci pro zákaz chemických zbraní

Podle článku X Úmluvy se každý smluvní stát zavazuje poskytovat pomoc OPCW buď příspěvkem do dobrovolného fondu pomoci, nebo technickou podporou. Česká republika v rámci tohoto ustanovení nabídla OPCW poskytnutí detekčních prostředků (soupravy pro stanovení toxických látek ORI 217, průkazníkové trubičky a papírky) a dekontaminačních prostředků (odmořovací souprava OS-3 a odmořovací roztok OR-3). Současně nabídla kapacity Ústavu pro expertizu a řešení mimořádných situací Příbram pro testování psychické a fyzické odolnosti inspektorů OPCW, pro přezkušování ochranných prostředků a mobilní analytickou laboratoř tohoto zařízení. Vojenský technický ústav ochrany Brno nabízí kapacity pro výcvik inspektorů a expertů OPCW.

Stejný článek Úmluvy předpokládá vytvoření databanky OPCW o různých prostředcích ochrany před chemickými zbraněmi. Do této databanky je za Českou republiku připravován příspěvek o prostředcích používaných v našem státě.

V současné době jsou rovněž dokončovány aktivity OPCW spojené s realizací srovnávacích testů chemických laboratoří. Jejich cílem je vybrat tzv. jmenované laboratoře (*Designated Laboratories*), které se budou významně podílet na provádění analýz vzorků chemických látek v rámci mezinárodních inspekcí. Srovnávacích testů se od počátku aktivně účastní VÚOS Pardubice, který úspěšně zvládnul rutinní analýzy stopových množství chemických látek a má k dispozici dostatečně technické i personální vybavení nezbytné k úspěšnému splnění úkolů jmenované laboratoře.

Účelem vytvoření mezinárodní akreditované laboratoře v České republice je zabezpečení činnosti mezinárodních inspekčních týmů při inspekcích prováděných na našem území i v sousedních státech. Současně tak bude zajištěna podpora činnosti Úřadu při výkonu funkce státního dozoru v organizacích, kterých se dotýkají ustanovení Úmluvy. Mezinárodně akreditovaná laboratoř rovněž významně zvedne prestiž smluvního státu v systému OPCW.

Současně dále pokračují práce na doplnění centrální analytické databáze spekter chemických látek, kterou vytváří OPCW na podporu provádění mezinárodních inspekcí. Již počátkem roku 1997 OPCW požádala Úřad o aktivní spolupráci při doplňování centrální analytické databáze a zároveň konkretizovala požadavek na proměření 24 chemických látek, které by měly být přednostně zařazeny do této databáze. Tento požadavek byl splněn v celém rozsahu. Kromě tohoto požadavku OPCW některé výzkumné ústavy nabídly proměřeni dalších chemických látek, které budou zařazeny do centrální analytické databáze OPCW. Činností na doplnění centrální analytické databáze se účastní především Vojenský technický ústav ochrany Brno a dále Ústav pro expertizu a řešení mimořádných situací Příbram, Orimpex Praha, Vysoká škola chemickotechnologická Praha a Institut civilní ochrany Lázně Bohdaneč.

Organizační opatření

Pro efektivnější implementaci Úmluvy v podmínkách České republiky vytvořil Úřad dva poradní orgány – Radu Úřadu a Skupinu expertů. Rada Úřadu má za úkol urychlené předávání aktuálních informací rezortům, přípravu a hodnocení kontrolních činností zejména při přijetí mezinárodních inspekcí a přípravu nových dokumentů souvisejících s Úmluvou.

Jejími členy jsou pracovníci příslušných orgánů státní správy – ministerstev průmyslu a obchodu, zahraničních věcí, obrany, vnitra, dopravy a spojů, zdravotnictví, spravedlnosti a financí, dále Generálního ředitelství cel, Svazu chemického průmyslu a Svazu farmaceutického průmyslu. Skupina expertů, tvořená předními odborníky v jednotlivých oblastech, vytváří odborné zázemí pro posuzování jednotlivých odborných problémů Úmluvy a pro přípravu stanovisek pro Radu Úřadu.

* * *

Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení je prvním komplexním mechanismem, který směřuje k likvidaci celé jedné kategorie zbraní hromadného ničení. Zákaz chemických zbraní však nemůže být zcela účinný, jestliže nedojde k univerzálnímu zeměpisnému zastoupení všech států světa. Zvyšování počtu členů OPCW je proto aktuálním úkolem současnosti. Rovněž vzhledem k tomu, že se kontrolní mechanismy Úmluvy netýkají např. výzkumu či šíření technologického know-how a současně nepokrývají další chemické látky, zneužitelné pro výrobu chemických zbraní, je aktuální i existence a fungování jiných mezinárodních mechanismů, působících v oblasti chemického odzbrojení. To se týká především kontrolního režimu Australské skupiny, jejímž hlavním posláním je bránit šíření jak chemických, tak i biologických zbraní.

Česká republika nevládní chemické zbraně ani objekty pro jejich výrobu. Přesto je Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení, jakož i problematika chemického odzbrojení pro nás významná, protože oznamovacím a kontrolním opatřením podle Úmluvy podléhá značná část podniků chemického i farmaceutického průmyslu. Česká republika se aktivně účastní procesu chemického odzbrojení a plní veškeré úkoly i závazky, vyplývající pro ni z členství v mezinárodní Organizaci pro zákaz chemických zbraní. Byla zpracována potřebná legislativa, jsou předkládány požadované deklarace, byl notifikován národní orgán a další požadované údaje. Je dokončován systém pro přijetí mezinárodních inspekčních týmů a značné úsilí je věnováno též vytváření podmínek pro poskytnutí pomoci OPCW podle článku X Úmluvy.

Vedle průlomu v oblasti chemických zbraní lze v nadcházejících letech očekávat významný posun i u biologických zbraní. Ve srovnání se zákazem chemických zbraní je úplný zákaz biologických zbraní o čtvrt století starší, ale dosud chybí kontrolní mechanismus jeho dodržování. V současné době vrcholí jednání o vypracování Verifikačního protokolu k Úmluvě o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení z roku 1972 a jsou vytvářeny podmínky pro úspěšnou implementaci závazků vyplývajících z této úmluvy.

Z hlediska nešíření jaderných zbraní bylo pro světovou veřejnost rozhodující uzavření Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT) v roce 1970, jejíž platnost byla v roce 1995 prodloužena do roku 2005. K tomu se přidalo rozhodnutí pěti stálých členů Rady bezpečnosti OSN (držitelů jaderných zbraní) poskytnout tzv. bezpečnostní záruky, představující závazek nepoužít jaderné zbraně proti nejaderným státům, které se staly smluvní stranou této smlouvy. Součástí rezoluce Rady bezpečnosti OSN, která tento závazek jaderných mocností stvrdila, je i příslib Rady přispěchat na pomoc státu, jenž se stane obětí agrese za použití jaderných zbraní. V roce 1996 byla rovněž otevřena k podpisu Smlouva o úplném zákazu jaderných zkoušek (CTBT). Mezinárodní agentura pro atomovou energii (MAAE), založená v roce 1957, jejímž hlavním úkolem je dohlížet na mírové využívání jaderné energie, je dnes již celosvětově respektovanou organizací. Na rozdíl od chemických a biologických zbraní však úplný zákaz a likvidace jaderných zbraní nejsou v dohledné době reálné, a proto mají velký význam mezinárodní kontrolní mechanismy, které zabraňují nejaderným státům získat jaderné materiály a odpovídající technologie. Jde o mechanismy Zanggerova výboru (*Zangger Committee*) pro kontrolu vývozu jaderných materiálů a materiálů a zařízení nezbytných pro výrobu zvláštních štěpných materiálů, které jsou výchozí

surovinou pro výrobu jaderných zbraní, Skupiny jaderných dodavatelů pro kontrolu dodávek jaderných položek a jaderných zařízení (*Nuclear Suppliers Group*) a Režimu kontroly raketové technologie (*Missile Technology Control Regime*).

Literatura

- Bajgar, J.: Historie používání chemických látek a chemických zbraní v minulosti a jednání o jejich zákazu. Vojenská lékařská akademie, Hradec Králové 1997.
- Cowley, G., Rogers, A.: Newsweek, 24. 11. 1997.
- Jane's Defence Weekly, 19. 11. 1997, č. 20, s. 5.
- Jane's Intelligence Review, 6/1997, s. 257-259.
- Karlický, V.: Byla chemická válka v září 1938 reálná? Připravenost Československa na chemickou válku v roce 1938. Historie a vojenství, 5/1995.
- Lisý, V.: Úmluva o zákazu chemických zbraní. Chemický průmysl, 3/1997.
- Matoušek, J.: Chemical weapon production in the former Czechoslovakia. SIPRI 1997.
- Michal, J.: Česká republika a Organizace pro zákaz chemických zbraní. Mezinárodní politika, 4/1998.
- Minaříková, K., Sporek, V., Středa, L.: Deklační povinnosti vyplývající z Úmluvy o zákazu chemických zbraní. Chemický průmysl, 6/1998.
- Proliferation: Threat and Response. Office of the Secretary of Defense. November 1997.
- Situační zpráva o chemickém průmyslu 1997/1998. Ministerstvo průmyslu a obchodu České republiky, 1998.
- Středa, L.: Inspekční procedury podle Úmluvy o zákazu chemických zbraní. Chemický průmysl, 10/1998.
- Středa, L.: Realizace Úmluvy o zákazu chemických zbraní v České republice. Mezinárodní symposium k problematice Úloha podniků v systému kontroly vývozu zboží a technologií dvojího užití. Praha, 23.-24. 6. 1998.
- Středa, L., Císařová, V.: Kontrolní režim při vývozu a dovozu zboží a technologií dvojího užití v rámci zajišťování závazků podle Úmluvy o zákazu chemických zbraní. Chemický průmysl, 9/1998.
- The Risk Report, č. 6, listopad – prosinec 1997.
- Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení, 1993.
- Zanders, J. P., Eckstein, S., Hart, J.: The Chemical Weapons Convention. SIPRI, duben 1997.